

ADOLESCÈNCIA, CONTEXT FAMILIAR I AJUST PSICOLÒGIC

ADOLESCENCE, FAMILY CONTEXT AND PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT

*Raquel Hernández-Caldentey**
*Sofía Buelga***

doi: 10.7203/anuari.psicologia.15.2.193

Resum

El present estudi pretén analitzar la influència de l'etapa de l'adolescència en el clima familiar i en la comunicació familiar, així com determinar la influència d'aquestes variables familiars en els indicadors d'ajust psicosocial del fill: simptomatologia depressiva, satisfacció amb la vida, soledat i estrès percebut. La mostra està formada per 487 adolescents d'ambdós sexes (246 xics i 241 xiques) d'edats compreses entre els 12 i 18 anys ($M = 14.23$; $DT = 1.69$). S'estableixen tres grups, segons la fase de l'adolescència: adolescència primerenca, adolescència mitjana i adolescència tardia. Es troben diferències estadísticament significatives entre els adolescents de l'etapa primerenca i mitjana; els adolescents de l'etapa mitjana són els que mostren menor obertura en la comunicació amb els seus pares, un clima familiar menys càlid i pitjors puntuacions en els indicadors d'ajust psicosocial. Es discuteixen els resultats obtinguts i les seues implicacions.

Paraules clau: adolescència, comunicació familiar, clima familiar, ajust psicosocial.

* Màster Intervenció Psicològica Àmbits Socials, Universitat de València <rahern@alumni.uv.es>.

** Departament de Psicologia Social, Universitat de València. Av. Blasco Ibáñez, 21, 46010 València (Espanya). <sofia.buelga@uv.es>.

Abstract

This study's main objective is to analyze the influence of adolescence on the family atmosphere and family communication, and to determine the influence of these family variables indicators of child psychosocial adjustment: depressive symptoms, satisfaction with life, loneliness and perceived stress. The sample consisted of 487 adolescents of both sexes (246 boys and 241 girls) aged between 12 and 18 years ($M = 14.23$, $ST = 1.69$). There are three groups of adolescents by age: early, middle and late. Results obtained indicate statistically significant differences between early adolescents and middle; the middle stage adolescents are showing less openness in communicating with his parents, a less warm family atmosphere and worse scores on psychosocial adjustment indicators. These findings and their implications are discussed.

Key words: adolescence, family communication, family climate, psychosocial adjustment.

Introducció

L'adolescència ha sigut definida com un període de transició entre la infància i l'edat adulta (Buelga i Pons, 2013; Longmore, Manning i Giordano, 2013; Musitu, Buelga, Lila i Cava, 2001). Establir límits cronològics per a l'adolescència és una tasca complexa; segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 2006), l'adolescència comprèn entre els 10 i 19 anys i se classifica en dues fases: adolescència primerenca (10 a 14 anys) i adolescència tardana (15 a 19 anys). No obstant això, altres autors situen l'adolescència entre els 12 i 20 anys i la divideixen en tres etapes: preadolescència o adolescència primerenca, adolescència mitjana i adolescència tardana (Frydenberg, 1997; Jiménez, 2013). On sembla existir un consens, és sobre la diversitat de canvis, biològics, psicològics i socials que s'experimenten en l'adolescència i en la repercussió que tenen sobre la imatge que l'adolescent posseeix de si mateix, en el seu estat emocional, en el seu comportament en general, així com en la seua forma de relacionar-se amb els altres, incloent la família (Estévez i Jiménez, 2013; Musitu et al., 2001). Tots aquests canvis esdevenen difícils, no sols per a l'adolescent sinó també per a la seua família, en augmentar els conflictes paternofilials, les dificultats d'adaptació i les conductes de risc en els fills, que afecten negativament al benestar psicosocial de tots els membres de la família (Estévez i Jiménez, 2013; Lila, Buelga i Musitu, 2006; Moed, Gershoff, Eisenberg, Hofer, Losoya, Spinrad i Liew, 2014).

La relació dels adolescents amb els seus pares té gran importància per la influència que el context familiar continua exercint en l'ajust psicosocial del jove (Longmore et al., 2013; Rote i Smetana, 2014). En aquesta línia Musitu et al. (2001) suggereixen que «durant l'adolescència, la família es troba amb el deure de sincronitzar dos moviments antagònics, que es presenten amb una creixent intensitat: la tendència del sistema cap a la unitat, al manteniment dels llaços afectius i al sentiment de pertinença, d'una banda, i la tendència cap a la diferenciació i l'autonomia dels membres singulars, per un altra» (pp. 23-24). Autors com Lila et al. (2006) i Branje, Laursen i Collins (2013) indiquen que la comunicació familiar és l'instrument que pares i fills utilitzen per a renegociar els seus rols, constituint el medi pel qual la seua relació pot desenvolupar-se i canviar cap a una major reciprocitat. És per aquest motiu que la comunicació familiar té un paper rellevant durant l'adolescència i és objecte d'estudi de nombroses investigacions.

La nostra investigació mostra com la comunicació entre els fills amb els seus pares pateix un deteriorament durant l'adolescència (Estévez i Jiménez, 2013; Llig i SunWoo, 2011; Ramos i Villalobos, 2013). Així, per exemple, es constata que a l'adolescència, en l'intercanvi de comunicació pares-fills, les interrupcions són molt més freqüents que en l'etapa de la infància (Musitu, Estévez i Jiménez, 2010; Steinberg, 1981). Així mateix, la literatura científica investiga, des de fa anys, si l'adolescència es caracteritza per un augment del conflicte paternofilial, havent-hi diverses explicacions al respecte. Alguns treballs conclouen que, coincidint amb l'edat d'inici de la pubertat, augmenten els conflictes familiars i es produeix un distanciament entre l'adolescent i els seus pares (Jiménez, 2013; Longmore, Manning i Giordano, 2013). Altres estudis suggereixen que el conflicte familiar s'associa, en major grau, al moment en què s'aconsegueix la pubertat, és a dir en aquelles famílies on els canvis puberals dels fills s'inicien massa prompte o massa tard (Keijsers i Poulin, 2013; Laursen, Coi i Collins, 1998).

Tampoc sembla existir acord respecte a la trajectòria que els conflictes tenen al llarg de l'adolescència. S'ha definit aquesta trajectòria en forma de U invertida, és a dir, amb un augment de la conflictivitat en la preadolescència i adolescència mitjana, seguida d'una disminució en l'adolescència tardana (Estévez i Jiménez, 2013). En canvi, altres investigacions han assenyalat que, amb l'edat, es produeix una disminució lineal dels conflictes paternofilials (Laursen et al., 1998). El que semblen concloure alguns estudis és que hi ha diferències significatives en la comunicació i conflictes familiars, en funció de l'edat de l'adolescent (Cava, 2003; Jensen, Wong, Gonzales, Dumka, Millsap i Coxe, 2014). Sembla haver-hi un augment significatiu del nombre de discussions entre els joves i els seus pares, conforme augmenta l'edat (Jiménez, 2013; Moed et al., 2014; Musitu et al., 2001; Laursen et al., 1998).

D'altra banda, els estudis sobre l'adolescència s'han interessat també per la relació que la comunicació i el conflicte familiar té sobre l'ajust psicosocial de l'adolescent, obtenint resultats que recolzen la hipòtesi que la comunicació familiar positiva i fluida pares-fills es relaciona amb un major benestar psicològic, menor estat d'ànim depressiu i major autoconcepte emocional, social i acadèmic en els fills adolescents (Estévez i Jiménez, 2013; Jiménez, Murgui i Musitu, 2007; Rote i Smetana, 2014). En canvi, els problemes de comunicació i la interacció ofensiva i feridora entre pares i fills s'ha vinculat amb el desenvolupament de símptomes depressius (Branje et al., 2013; Cava, 2003; Epstein i Ward, 2011) i amb problemes de comportament (Brooks, Magnusson, Spencer i Morgan, 2012; Buelga i Pons, 2013). Altres autors han trobat també una relació entre els conflictes familiars i el desenvolupament d'alguns problemes d'ajust en els fills, com la baixa autoestima, la dificultat per a establir relacions significatives amb altres persones, el consum de substàncies, la presència de símptomes depressius, el sentiment de soledat i els problemes de conducta (Brooks et al., 2012; Formoso, Gonzales i Aiken, 2000; Johnson, LaVoie, i Mahoney, 2001; Rote i Smetana, 2014).

En aquesta línia, altres investigacions han constatat una relació bidireccional entre els problemes de conducta i el clima familiar conflictiu, de manera que aquells conflictes prediuen el desenvolupament de problemes de conducta en els fills i, al mateix temps, aquells problemes de conducta es converteixen en un estressor, davant del qual els pares reaccionen, agreujant-se així el patró negatiu d'interacció familiar (Eisenberg, Fabes, Shepard, Guthrie, Murphy i Reiser, 1999; Lila et al., 2006; Moed et al., 2014). La mateixa relació bidireccional s'ha trobat amb els problemes de depressió i ansietat: el clima familiar negatiu s'associa amb la presència de símptomes depressius i d'ansietat en els fills, problemes que, al seu torn, exerceixen una influència negativa en el sistema i les relacions familiars (Begotti, Borca, Calandri, Cattelino i Ingoglia, 2004; Rote i Smetana, 2014).

Des d'aquesta perspectiva, amb la finalitat de comprovar la possible existència de canvis en la comunicació familiar –oberta i ofensiva amb la mare i el pare, respectivament– i en el clima familiar –cohesió, expressivitat i conflicte–, el primer objectiu d'aquest estudi ha sigut analitzar les diferències en aquestes variables familiars, segons la fase de l'adolescència del fill o filla. Per això, s'ha considerat la classificació de Frydenberg (1997) i de Jiménez (2013) que divideix l'adolescència en preadolescència (12-14 anys), adolescència mitjana (15-17 anys) i adolescència tardana (18-20 anys). En consonància amb investigacions prèvies, el segon objectiu del treball ha sigut comprovar la influència que tenen aquestes variables de comunicació i de clima familiars sobre l'ajust i benestar psicosocial de l'adolescent; en els indicadors de soledat, simptomatologia depressiva, estrés percebut i satisfacció amb la vida.

Com a hipòtesi inicial s'ha plantejat que la qualitat de la comunicació familiar i del clima familiar variarà segons l'etapa de l'adolescència del fill, sent més conflictiva en l'adolescència mitjana. Així mateix, es considera que els adolescents amb puntuacions menors en clima i comunicació familiars tindran també puntuacions més baixes en els indicadors d'ajust psicològic, considerats en aquest estudi.

Mètode

Participants

Van participar en la investigació un total de 487 adolescents d'ambdós sexes (246 xics i 241 xiques) d'edats compreses entre els 12 i 18 anys ($M = 14.23$; $DT = 1.69$), escolaritzats en 4 centres educatius públics d'Ensenyança Secundària de València. Un 36.8% dels adolescents cursava estudis del primer cicle d'Educació Secundària Obligatoria (1 i 2n de l'ESO), un 39.8% estudiaven segon cicle d'ESO (3 i 4t de l'ESO), i finalment un 23.4% Batxillerat (1 i 2n de Batxiller).

Instruments

Escala de Comunicació Pares-Adolescents (PACS; *Parent-Adolescent Communication Scale*). Aquest instrument de Barnes i Olson (1982) es divideix en dues escales, la primera avalua la comunicació entre l'adolescent amb la mare i la segona avalua la comunicació entre l'adolescent amb el pare –ambdós des de la perspectiva dels fills–. Consten de 15 ítems, que s'agrupen en dues dimensions: comunicació oberta i comunicació ofensiva. La comunicació oberta consta d'11 ítems i fa referència a la comunicació positiva entre els pares i els seus fills, basada en la llibertat, la comprensió i el lliure intercanvi d'informació –exemple, «Quan li faig preguntes, em respon amb sinceritat»–. La comunicació ofensiva consta de 5 ítems i fa referència a una comunicació negativa basada en la crítica i que no aconsegueix els objectius que pretén –exemple, «Em diu coses que em fan mal»–. El rang de resposta oscil·la entre 1 –Mai– i 5 –Sempre–. Tant per a la comunicació amb el pare com per a la comunicació amb la mare.

En estudis previs amb mostres d'adolescents espanyols s'han obtingut índexs acceptables de fiabilitat de l'escala, que oscil·len entre .64 i .91 (Jiménez et al., 2007). El coeficient de fiabilitat *alpha* de Cronbach obtingut en la present investigació per a ambdues subescales de comunicació oberta amb el pare i la mare, va ser de .88; mentre que les subescales relatives a la comunicació

ofensiva amb el pare i la mare mostren un *alpha* de Cronbach de .65 i de .68, respectivament.

Escala de clima familiar (Moos, Moos i Trickett, 1984). Es compon de 27 ítems que informen sobre el clima social i les relacions interpersonals existents en la família, amb alternatives de resposta formulades com a vertader o fals. L'instrument mesura tres dimensions: cohesió –exemple, «Moltes vegades fa la impressió que a casa només estem passant l'estona»–, expressivitat –exemple, «En la meua família els temes de pagaments i diners es tracten obertament»– i conflicte –exemple, «En la meua família quasi mai mostrem enuig, obertament»–. La fiabilitat de les subescales segons l'*alpha* de Cronbach obtinguda en la present investigació fou de .85, .80 i .86 respectivament.

Escala d'Estrès Percebut-PPS (Cohen, Kamarak i Mermelstein, 1983). Es va utilitzar l'escala abreviada d'Herrero i Meneses (2006), el seu coeficient *alpha* de Cronbach era de 0,83, en la seua versió original. L'escala abreviada de percepció de l'estrès percebut està formada per 4 ítems que avaluen, amb un rang de resposta d'1 (mai) a 5 (sempre), el grau en el qual l'adolescent avalua determinades situacions com estressants durant l'últim mes. El coeficient de fiabilitat *alpha* de Cronbach obtingut en el nostre estudi fou de .70.

Escala de Satisfacció amb la Vida (Atienza, Pons, Balaguer i García-Merita, 2000). Aquesta escala ofereix un índex general de satisfacció vital, entesa com un constructe general de benestar subjectiu. L'instrument consta de 5 ítems amb un rang de resposta d'1 (molt en desacord) a 4 (molt d'acord) –exemple, «No m'agrada tot el que rodeja la meua vida»–. La consistència interna mesurada, a través de l'*alpha* de Cronbach fou de .81.

Escala d'avaluació de la simptomatologia depressiva (Radloff, 1977). Es va aplicar l'escala abreviada d'Herrero i Meneses (2006). L'escala abreviada de simptomatologia depressiva està formada per 7 ítems que avaluen, amb un rang de resposta d'1 (mai o molt rares vegades) a 4 (sempre o la majoria de vegades), la presència de simptomatologia depressiva durant l'últim mes. El coeficient de fiabilitat *alpha* de Cronbach obtingut en el nostre estudi fou de .81.

Finalment, l'Escala de Soledad-UCLA (Russell, 1996) avalua la soledat percebuda o l'aïllament social percebut, és a dir, des d'un punt de vista subjectiu. L'instrument consta de 20 ítems amb un rang de resposta que oscil·la entre 1(mai) i 4(sempre), –exemple, «Amb quina freqüència sents que et falta companyia»). La consistència interna mesura a través de l'*alpha* de Cronbach va ser de .89.

Procediment

Es demanà autorització, per carta, a cadascun dels centres docents seleccionats aleatòriament, per a participar en la investigació. Una vegada obtinguts els

permissos, es va realitzar un seminari informatiu amb la direcció i professorat, per a explicar-los els objectius de la investigació i es van obtenir les autoritzacions paternes. L'aplicació dels instruments tingué lloc en horari escolar, indicant als alumnes que la seua participació seria anònima i voluntària. L'acompliment dels qüestionaris es va realitzar, pels alumnes, de forma individual.

Anàlisi de les dades

En primer lloc, utilitzant la classificació de Frydenberg (1997) i de Jiménez (2013) d'adolescència primerenca o preadolescència (12-14 anys), adolescència mitjana (15-17 anys) i adolescència tardana (18-20 anys), es van distribuir als participants en tres grups de contrast. Establits els grups, es realitzà una anàlisi de variància per esbrinar les diferències entre tals grups, en les variables familiars objecte d'estudi; clima familiar –cohesió, expressivitat i conflicte– i comunicació familiar –comunicació oberta i comunicació ofensiva amb la mare d'una banda, i amb el pare, per una altra–. En els casos on es van trobar diferències estadísticament significatives, es van aplicar proves *post hoc*, per mitjà del procediment de Bonferroni per a determinar entre quins grups d'edat s'establien les diferències. Les anàlisis es van efectuar utilitzant el paquet estadístic SPSS20.

Posteriorment, per a conèixer la influència de les variables familiars en l'ajust psicològic de l'adolescent –soledat, estrés percebut, simptomatologia depressiva i satisfacció amb la vida–, es va distribuir –utilitzant com a punt de tall la mitjana– als subjectes en alta i baixa qualitat, en les relacions familiars –cohesió, conflicte, comunicació oberta amb la mare i amb el pare, i comunicació ofensiva amb la mare i amb el pare–, i es van analitzar, amb la prova T, les diferències entre grups, en els indicadors d'ajust psicològic considerats en el treball.

Resultats

Influència de l'etapa de l'adolescència en el clima familiar i en la comunicació paternofilial

En primer lloc, en la Taula 1 es reflecteixen els resultats de l'anàlisi efectuada, amb la finalitat d'explorar l'existència de possibles diferències en el clima familiar, segons l'etapa de l'adolescència. Tal com pot observar-se en la Taula, la influència de l'edat respecte a la dimensió d'expressivitat familiar no és estadísticament significativa ($F(2,486) = 1.39$; $p = .24$). No obstant això, sí n'hi han diferències estadísticament significatives, en cohesió familiar ($F(2,486) = 3.82$; $p = .023$) i en conflicte familiar ($F(2,486) = 9.99$; $p < .001$) segons els grups

d'edat. En concret, els resultats indiquen que els adolescents més joves obtenen puntuacions més altes en cohesió familiar ($M = 1.85$; $DT = .19$) i més baixes en conflicte familiar ($M = 1.78$; $DT = .18$), en comparació amb els adolescents mitjans, que tenen menys cohesió familiar ($M = 1.80$; $DT = .21$) i més conflicte familiar ($M = 1.86$; $DT = .18$).

TAULA 1

ANOVA de les dimensions del clima familiar en funció de les etapes de l'adolescència

Variables	F	p	Contrast	Mitjanes
Cohesió familiar	$F(2,486) = 3.82$.023	1 > 2	1.85 > 1.80
Expressivitat	$F(2,486) = 1.39$.24	–	–
Conflicte	$F(2,486) = 9.99$	< .001	2 > 1	1.32 > 1.25
Comunicació oberta mare	$F(2,486) = 3.52$.03	1 > 2	4.12 > 3.95
Comunicació oberta pare	$F(2,486) = 4.73$.009	1 > 2	3.85 > 3.52
Comunicació ofensiva mare	$F(2,486) = 11.05$	< .001	2 > 1	1.77 > 1.63
Comunicació ofensiva pare	$F(2,486) = 5.66$.004	2 > 1	1.85 > 1.64

Respecte a la comunicació paternofilial, les dades mostren diferències estadísticament significatives, per a les quatre dimensions de la comunicació familiar: comunicació oberta amb la mare ($F(2,486) = 3.52$; $p = .03$); comunicació ofensiva amb la mare ($F(2,486) = 11.05$; $p < .001$); comunicació oberta amb el pare ($F(2,486) = 4.73$; $p = .009$) i per a la comunicació ofensiva per al pare ($F(2,486) = 5,66$; $p = .004$). Concretament, els resultats indiquen que els adolescents més joves puntuen més alt en comunicació oberta amb la mare ($M = 4.12$; $DT = .69$) i en comunicació oberta amb el pare ($M = 3.85$; $DT = .76$) i més baixes en comunicació ofensiva amb la mare ($M = 1.68$; $DT = .76$) i en comunicació ofensiva amb el pare ($M = 1.64$; $DT = .75$), en comparació amb els adolescents mitjans que puntuen més davall en comunicació oberta amb la mare ($M = 3.95$; $DT = .71$) i en comunicació oberta amb el pare ($M = 3.52$; $DT = .74$) i més alt en comunicació ofensiva amb la mare ($M = 1.77$; $DT = .64$) i en comunicació ofensiva amb el pare ($M = 1.85$; $DT = .76$).

Influència del clima familiar i de la comunicació paternofilial en l'ajust psicològic de l'adolescent

Com es pot observar en la taula 2, els resultats revelen que hi ha diferències estadísticament significatives ($p < .001$) entre els adolescents que puntuen

alt i baix en cohesió familiar en totes les variables d'ajust psicològic. Així els adolescents amb baixa cohesió familiar, respecte als d'alta cohesió, puntuen més alt en soledat, estrès percebut, simptomatologia depressiva i més davall en satisfacció amb la vida.

TAULA 2
Mitjanes (i desviacions típiques) i valors Ten. Indicadors d'ajust psicològic entre els grups d'alta i baixa qualitat en les relacions familiars

	Solitud	Estrès percebut	Simptomatologia depressiva	Satisfacció amb la vida
Alta Cohesió Familiar	1.65 (.32)	1.80 (.58)	1.66 (.52)	3.39 (.51)
Baixa Cohesió Familiar	1.85 (.37)	2.08 (.60)	1.98 (.60)	3.13 (.58)
Valor T	5.97***	5.03***	5.95***	-5.00***
Alt Conflicte Familiar	1.80 (.36)	2.01 (.61)	1.89 (.61)	3.19 (.57)
Baix Conflicte Familiar	1.69 (.37)	1.88 (.60)	1.74 (.50)	3.35 (.53)
Valor T	-2,73**	-1.83	-2.34*	2.65**
Alta Obertura Comunicació Mare	1.68 (.35)	1.75 (.58)	3.40 (.53)	
Baixa Obertura Comunicació Mare	1.89 (.36)	2.13 (.59)	1.75 (.58)	3.40 (.53)
Valor T	6.33***	5.31***	4.32***	-7.51***
Alta Comunicació Ofensiva Mare	1.90 (.38)	2.13 (.60)	2.06 (.61)	3.03 (.60)
Baixa Comunicació Ofensiva Mare	1.68 (.33)	1.85 (.59)	1.69 (.52)	3.38 (.48)
Valor T	-6.87***	-4.96***	-7.03***	7.14***
Alta Obertura Comunicació Pare	1.65 (.34)	1.67 (.54)	3.44 (.49)	
Baixa Obertura Comunicació Pare	1.90 (.35)	2.17 (.59)	2.04 (.58)	3.01 (.55)
Valor T	8.07***	7.20***	7.25***	-9.16***
Alta Comunicació Ofensiva Pare	1.88 (.36)	2.16 (.58)	2.05 (.61)	3.04 (.58)
Baixa Comunicació Ofensiva Pare	1.68 (.35)	1.82 (.59)	1.69 (.52)	3.38 (.51)
Valor T	-6.07***	-6,48***	-6.99***	6.75***

*** p < .001; ** p < .01; * p < .05

També els adolescents amb més conflicte familiar tenen un pitjor ajust psicològic, obtenint diferències estadísticament significatives en les variables de soledat ($p < .01$), simptomatologia depressiva ($p < .05$) i en satisfacció amb la vida ($p < .01$).

Respecte a l'obertura a la comunicació amb la mare i el pare, també hi ha diferències estadísticament significatives ($p < .001$) entre els adolescents que puntuen alt i baix, de manera que els adolescents que puntuen baix en obertura en comunicació amb el pare i la mare, obtenen pitjors puntuacions en tots els indicadors d'ajust psicològic. Finalment, també hi ha diferències estadísticament significatives entre els adolescents amb alta i baixa comunicació ofensiva amb el pare i mare ($p < .001$), en totes les variables d'ajust psicològic.

Discussió

En el present estudi es plantejà analitzar les possibles diferències existents entre l'etapa primerenca, mitjana i tardana de l'adolescència, en relació al clima i comunicació familiar, així com la influència d'aquelles variables, en l'ajust psicosocial de l'adolescent.

En relació al primer objectiu i primera hipòtesi, els resultats del nostre treball confirmen que la qualitat del clima familiar i de la comunicació paternofilial varia en funció de l'etapa de l'adolescència, sent en aquest sentit, l'adolescència mitjana l'etapa més crítica per a la interacció familiar. En aquest sentit, tal com suggerien en el seu treball clàssic, Grotevant i Cooper (1986), l'adolescència mitjana (15-17 anys) continua sent, com en el segle XX, l'etapa més conflictiva per al clima de la llar, quant a menys cohesió familiar, més discussions i pitjor qualitat en la comunicació amb ambdós pares. Una idea que està en consonància amb l'estudi de Cava (2003) i de Jiménez (2013), però en contradicció amb el treball de Zani (1993), qui no observava diferències significatives en la qualitat de les relacions familiars, en funció de l'etapa de l'adolescència.

Siga com siga, la literatura sembla recolzar la idea que l'adolescència mitjana és la fase més conflictiva, en les relacions familiars (Estévez i Jiménez, 2013). El deteriorament en la qualitat de les relacions familiars s'explicaria pel procés d'individuació de l'adolescent (Grotevant i Cooper, 1986; Rote i Smetana, 2014) que té lloc, sobretot, en aquella fase. Es produeix un canvi en les relacions familiars, que passen de l'autoritat unilateral paterna, pròpia de la infància i primera adolescència, a la demanda per part del fill de més autonomia i participació en la dinàmica familiar (Lila et al., 2006; Ramos i Villalobos, 2014). El preadolescent comença a qüestionar l'autoritat parental i a demandar un major grau d'independència, com a persona que està creixent, augmentant les demandes en l'adolescència mitjana (Lila et al., 2006; Moed et al., 2014).

L'èxit d'aquesta transformació en la relació paternofilial, amb un major o menor deteriorament en la qualitat de les relacions familiars està influïda per característiques de l'adolescent, com la seua maduresa, i per d'altres dels progenitors que poden resistir-se a deixar créixer als seus fills (Estévez i Jiménez, 2013). A tal respecte, Alsaker i Flammer (2006) i Moed et al. (2014) apunten que una de les causes que produeix més desacords, entre pares i fills adolescents, es la idea diferent que ambdós tenen de l'autonomia; els pares esperen que els seus fills siguin més autònoms en qüestions com tindre l'habitació ordenada o complir amb les tasques escolars, mentre que els fills demanden autonomia en qüestions com les eixides nocturnes o la relació amb els amics, entre altres. Així, la forma en què es maneja els conflictes, el grau de control que els pares exerceixen sobre els seus fills i el grau d'autonomia que estàn disposats a atorgar-los són algunes de les causes que produeixen major o menor conflictivitat familiar (Everri et al., 2014; Jiménez, 2013; Jensen et al., 2014).

D'altra banda, els resultats del nostre estudi confirmen la segona hipòtesi, i suggereixen l'existència d'una relació entre la qualitat del clima familiar i la comunicació paternofilial i l'ajust psicosocial del fill, en totes les etapes de l'adolescència. En concret, s'observa que la comunicació familiar positiva i la qualitat del clima familiar es relaciona negativament en el fill amb els indicadors de malestar emocional de simptomatologia depressiva, soledat i estrés percebut. I que, al contrari, el clima familiar poc càlid, amb poca obertura en la comunicació familiar, influeix en el major estrés emocional del fill. Aquests resultats són consistents amb el treball de Branje et al. (2013) i de Jiménez (2013), i amb els models familiars de McCubbin i McCubbin (1987) i de Musitu et al. (2001). Així, Musitu et al. (2001) suggereixen, en el seu model d'adaptació familiar a l'adolescència (Model EFA), que la comunicació familiar és un element clau que permet distingir entre aquelles famílies que tenen més recursos d'afrontament per a superar amb més èxit els canvis propis de l'adolescència i facilitar l'ajust i benestar en els seus fills. En aquesta línia, altres investigacions han indicat que les estratègies que els pares gasten per a afrontar els conflictes propis de l'adolescència juguen un paper fonamental en el benestar del fill (Arnett, 2010; Longmore et al., 2013). Així, estratègies com la falta de cooperació i de col·laboració entre els membres de la família per a resoldre un conflicte, evitar parlar sobre els problemes familiars, no ser capaç de regular l'afecte negatiu, utilitzar l'agressió, amenaces i insults com a pauta d'interacció familiar, s'han relacionat amb la presència de problemes emocionals i de comportament (Estévez i Jiménez, 2013; Jensen et al., 2014; Llig, i SunWoo, 2011).

A més, els conflictes familiars poden deure's no sols a la dinàmica familiar que els pot facilitar sinó a característiques i problemes d'ajust en els fills, com la baixa autoestima, la dificultat per a establir relacions significatives amb altres persones, el consum de substàncies, la presència de símptomes depres-

sius, el sentiment de soledat i els problemes de conducta (Buelga i Pons, 2013; Formoso, Gonzales i Aiken, 2000; Johnson, LaVoie, i Mahoney, 2001; Rote i Smetana, 2014). No obstant això, tal com Eisenberg et al. (1999) i Lila et al. (2006) suggereixen, sembla existir una relació bidireccional entre els problemes de conducta i un clima familiar conflictiu, de manera que els conflictes familiars poden predir el desenvolupament de problemes de conducta en els fills i, al seu torn, poden convertir-se en un element estressant, per als pares, la resposta dels quals pot influir negativament en la interacció familiar. Aquesta mateixa relació bidireccional s'estableix amb els problemes de depressió i ansietat: el clima familiar negatiu prediu la presència de símptomes depressius i ansietat en els fills, problemes que, al seu torn, exerceixen una influència negativa, en el sistema i les relacions familiars (Begotti, et al., 2004; Brooks et al., 2012; Jersen et al., 2014; Moed et al., 2014).

Finalment, és important assenyalar que els resultats del nostre treball presenten certes limitacions. Pel que respecta als instruments utilitzats en la recollida de dades, degut als possibles efectes de la desitjabilitat social i d'esbiaix en els adolescents, a l'hora de respondre els qüestionaris. Així mateix, els resultats del present treball han d'interpretar-se amb cautela, degut a la naturalesa transversal del mateix, per la qual cosa un estudi longitudinal ajudaria a la confirmació dels resultats ací observats.

No obstant i a pesar de les limitacions, aquest treball contribueix a avançar en el coneixement de l'adolescent i de la família, així com a introduir elements a considerar, per a intervencions que tinguen com a objectiu la millora del clima i comunicació familiar, i la conseqüent disminució del nivell de conflictivitat. Així i tot, són necessàries futures investigacions que tinguen en compte aspectes com l'estil parental o els recursos familiars que s'utilitzen, per a fer front als conflictes, elements que la literatura científica mostra com influents en el clima i comunicació familiar. Aquest tipus d'estudis contribuirà, en definitiva, a conèixer quins recursos i quin estil parental, en cada etapa de l'adolescència, facilita una major obertura comunicativa de l'adolescent amb els seus progenitors i, conseqüentment, majors nivells de benestar psicosocial.

Referències

- Alsaker, F. D. i Flammer, A. (2006). Pubertal development. En S. Jackson i L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development: European perspectives* (pp. 30-50). Hove, UK: Psychology Press.
- Arnett, J. J. (2010). *Adolescence and emerging adulthood: A cultural approach* (4th edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- Atienza, F. L.; Pons, D.; Balaguer, I. i García-Merita, M. L. (2000). Propiedades psicométricas de la Escala de Satisfacción con la Vida en adolescentes. *Psicothema*, 12(2), 331-336.
- Barnes, H. i Olson, D. H. (1982). Parent adolescent communication scale. En D. H. Olson, H. McCubbin, H. Barnes, A. Larsen, M. Muxen, i W. Wilson (Eds.), *Family Inventories: Inventories Used in a National Survey of Families across the Family Life Cycle* (pp. 33-48). St. Paul: University of Minnesota Press.
- Begotti, T.; Borca, G.; Calandri, E.; Cattelino, E. i Ingoglia, S. (2004). Family relationships and risk: an analysis of circularity. IX Conference of the European Association for Research on Adolescence. Porto.
- Branje, S.; Laursen, B. i Collins, W. A. (2013). Parent-child communication during adolescence. *The Routledge handbook of family communication*, 271-286.
- Brooks, F. M.; Magnusson, J.; Spencer, N. i Morgan, A. (2012). Adolescent multiple risk behaviour: an asset approach to the role of family, school and community. *Journal of public health*, 34(suppl 1), 148-156.
- Buelga, S. i Pons, J. (2013). El consumo de drogas en la adolescencia. En G. Musitu (Ed), *Adolescencia y Familia: Nuevos retos en el Siglo XXI* (pp. 177-191). Mexico: Trillas.
- Cava, M. J. (2003). Comunicación familiar y bienestar psicosocial en adolescentes. *Actas del VIII Congreso Nacional de Psicología Social*, 1(1), 23-27.
- Cohen, S.; Kamarck, T. i Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24, 385-396.
- Eisenberg, N.; Fabes, R. A.; Shepard, S. A.; Guthrie, I. K.; Murphy, B. C. i Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development*, 70, 513-534.
- Epstein, M. i Ward, L. M. (2011). Exploring parent-adolescent communication about gender: Results from adolescent and emerging adult samples. *Sex roles*, 65(1-2), 108-118.
- Estévez, E. i Jiménez, T. (2013). Familia en el mundo contemporáneo. En G. Musitu (Ed.), *Adolescencia y Familia: Nuevos retos en el Siglo XXI* (pp. 8-30). México: Trillas.
- Everri, M.; Mancini, T. i Fruggeri, L. (2014). Family Functioning, Parental Monitoring and Adolescent Familiar Responsibility in Middle and Late Adolescence. *Journal of Child and Family Studies*, 1-9.
- Frydenberg, E. (1997). *Adolescent coping. Theoretical and research perspectives*. Londres: Routledge.
- Formoso, D.; Gonzales, N. A. i Aiken, L. S. (2000). Family conflict and children's internalizing and externalizing behavior: Protective factors. *American Journal of Community Psychology*, 28, 175-199.

- Grotevant, H. D. i Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships. *Human Development*, 29, 82-100.
- Herrero, J. i Meneses, J. (2006). *Short Web-based versions of the perceived stress (PSS) and Center for Epidemiological Studies-Depression (CESD) Scales: a comparison to pencil and paper responses among Internet users. Computers in Human Behavior*, 22, 830-848.
- Jensen, M. R.; Wong, J. J.; Gonzales, N. A.; Dumka, L. E.; Millsap, R. i Coxe, S. (2014). Long-term effects of a universal family intervention: Mediation through parent-adolescent conflict. *Journal of Clinical Child y Adolescent Psychology*, (ahead-of-print), 1-13.
- Jiménez, T. (2013). La familia con hijos adolescentes. En E. Estévez (Coord.), *Los problemas en la Adolescencia* (pp. 5-25). Madrid: Síntesis.
- Jiménez, T. I.; Murgui, S. i Musitu, G. (2007) Comunicación familiar y ánimo depresivo: el papel mediador de los recursos psicosociales del adolescente. *Revista Mexicana de Psicología*, 24(2), 259-271.
- Johnson, H. D.; LaVoie, J. C. i Mahoney, M. (2001). Interparental conflict and family cohesion: Predictors of loneliness, social anxiety, and social avoidance in late adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 16, 304-318.
- Keijsers, L. i Poulin, F. (2013). Developmental changes in parent-child communication throughout adolescence. *Developmental psychology*, 49(12), 2301.
- Laursen, B.; Coy, K. i Collins, W. A. (1998). Reconsidering changes in parent-child conflict across adolescence: a meta-analysis. *Child Development*, 69, 817-832.
- Lee, H. S. i SunWoo, H. J. (2011). Relationship between Parent Communication Style and Stress Coping Styles in Adolescence: The Mediating Effects of Ego Resiliency. *Journal of the Korean Home Economics Association*, 49(6), 109-122.
- Lila, M. S.; Buelga, S. i Musitu, G. (2006). *Las relaciones entre padres e hijos en la adolescencia*. Madrid: Pirámide.
- Longmore, M. A.; Manning, W. D. i Giordano, P. C. (2013). Parent-child relationships in adolescence. *Handbook of family theories: A content-based approach*.
- McCubbin, H. i McCubbin, M. (1987). Family stress theory and assesment: The T-Double ABCX Model of Family Adjustment and Adaptation. En H. McCubbin i A. Thompson (Eds.), *Family assessment for research and practice*. Madison: University of Wisconsin, Madison.
- Moed, A.; Gershoff, E. T.; Eisenberg, N.; Hofer, C.; Losoya, S.; Spinrad, T. L. i Liew, J. (2014). Parent-Adolescent Conflict as Sequences of Reciprocal Negative Emotion: Links with Conflict Resolution and Adolescents' Behavior Problems. *Journal of youth and adolescence*, 1-16.

- Moos, R. M.; Moos, B. S. i Trickett, E. J. (1984). *FES, WES y CES. Escalas de clima social*. Madrid, España: TEA Ediciones.
- Musitu, G.; Buelga, S.; Lila, M. i Cava, M. J. (2001). *Familia y adolescencia*. Madrid: Síntesis.
- Musitu, G.; Estévez, E. i Jiménez, T. (2010). *Funcionamiento familiar, convivencia y ajuste en hijos adolescentes*. Madrid: Fundación Acción Familiar.
- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale: A self report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurement*, 1, 385-401.
- Ramos, M. P. i Villalobos, J. A. (2013). Relaciones del conflicto padres-adolescentes con la flexibilidad familiar, comunicación y satisfacción marital. *Psicología y salud*, 19(1), 112-120.
- Rote, W. M. i Smetana, J. G. (2014). Parenting, Adolescent–Parent Relationships, and Social Domain Theory: Implications for Identity Development. *The Oxford Handbook of Identity Development*, 437.
- Russell, D. (1996). The UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, 66, 20-40.
- Steinberg, L. (1981). Transformations in family relations at puberty. *Developmental Psychology*, 17, 833-840.
- Zani, B. (1993). L'adolescent e la famiglia. En A. Palmonari (Ed.), *Psicologia dell'adolescenza* (pp. 203-223). Bolonia: Il Mulino.

**L'ESTIMULACIÓ CEREBRAL PROFUNDA
AL NUCLI ACCUMBENS I L'ESTUDI PILOT
ELECTROFISIOLÒGIC D'ESCORÇA PREFRONTAL
MEDIAL, DAVANT LA RESPOSTA D'ESTRÈS
*DEEP BRAIN STIMULATION OF ACCUMBENS
NUCLEUS AND ELECTROPHYSIOLOGICAL
PILOT STUDY OF THE PREFRONTAL MEDIAL
CORTEX TO THE STRESS RESPONSE***

*Aina Luque-García**

*Vicent Teruel-Martí**

*Ana Cervera-Ferri**

*Sergio Martínez-Bellver**

*Joana Martínez-Ricòs**

doi: 10.7203/anuari.psicologia.15.2.209

Resum

Aquest estudi es basa, conceptualment, en les investigacions relatives a l'estimulació cerebral profunda (ECP), que és una intervenció neuroquirúrgica en la que elèctrodes implantats alliberen impulsos elèctrics en zones «diana» de l'encèfal. Aquesta tècnica ha estat emprada per a tractar diferents patologies, entre altres les addiccions i les seues manifestacions comportamentals. Específicament, l'ECP al nucli accumbens, ha estat aplicada per a tractar, amb èxit, els trastorns addictius i el desig del consum *craving*.

Així mateix destaquem com durant el procés addictiu i, concretament, en el *craving* s'ha comprovat, que l'estrés juga un paper significatiu. D'al-

* Laboratori de Circuits Neuronals. Facultat de Medicina. Departament d'Anatomia i Embriologia Humana. Universitat de València.

Correspondència: <Aina.Luque@gmail.com>.